

se. Boccaccio escollí un desenllaç entre els diversos possibles i la seva obra n'ha inspirat d'altres que han seguit amb major o menor fidelitat el model. Això mateix podem dir de *La Càrcel de Amor*. No crec que el seu autor hagi plantejat el drama o la tragèdia en el terreny d'uns amors impossibles per la diferent condició social dels amants, sinó en l'exacerbació del sentiment de l'honor femení, que rebutja uns amors per la temença que poguessin engendrar sospita d'honorabilitat. D'altra banda, l'amant, per la seva fidelitat portada a l'extrem, es lliura a una mort lenta. I bé, aquestes no eren les úniques solucions possibles, i per això em sembla simplista el tractament que Duran dona a aquestes obres. Crec també que en tractar de les obres del cicle artúric, a desgrat de l'abundosa i ben triada — bé que no exhaustiva —, bibliografia que l'autor utilitza, hom passa massa per damunt de problemes històrics. Quan s'oposa el final tràgic del *Lancelot* i el feliç de l'*Amadís* de Montalvo, sempre hem de tenir present que els qui van participar en l'elaboració de la gran novel·la francesa havien de partir d'unes situacions que els havia ja donat la *Historia regum Britanniae* de Geoffrey de Monmouth. Treballaven, doncs, amb un peu forçat. El talent amb què tractà el tema l'autor de la *Mort Artur* és ja una altra qüestió, i aprofundirem més en la seva crítica estudiant l'obra analíticament, que no pas fent-ho damunt esquemes que, quan són ben fets, ens en donen només l'esquelet, però no l'obra amb tot el que té de veritat i de convenció, d'humanitat i d'artifici.

Pere BOHIGAS

J. N. HILLGARTH: *Ramon Lull and Lullism in fourteenth-century France*. Oxford, Clarendon Press, 1971. xxvii + 504 pàgs. + xvi làms.

Aquesta obra consta de dues parts. La primera és un estudi de la figura de Ramon Lull; la segona tracta del luhisme a França. L'obra va acompanyada de deu apèndixs, que omplen gairebé una tercera part del volum.

La biografia lulliana de la primera part porta un extens comentari històric, en el qual l'autor ha dedicat una particular atenció als contactes de Ramon Llull amb els moviments espirituals de la seva època i a la seva relació amb la cort de França. No intentaré de resumir aquesta part, la qual cosa m'obligaria a repetir fets prou coneguts de la vida de Llull, i em fixaré només en alguns detalls que poden ésser objecte de discussió. En primer lloc remarcaré la data que Hillgarth atribueix al *Desconhort*. Hillgarth accepta la data més tardana del 1305, amb preferència a la més antiga del 1295, com el seu darrer editor Josep Romeu.¹ Anotem aquest fet perquè la redacció de certes obres luhianes està molt estretament lligada amb la vida del seu autor; però la possibilitat d'assignar dates diverses als fets històrics que s'hi refereixen, ha estat causa que la data d'algunes d'aquestes obres, entre elles el *Desconhort*, hagi estat discutida.

Un fet força interessant, que Hillgarth ha tractat amb bastant de detall, és el de la relació de Llull amb els espirituals. Hi ha un text d'Arnau de Vilanova que al·ludeix ben clarament a Ramon Llull i el considera, com ell, un nunci del Senyor: «Sicut etiam repudiaverunt Iohannem et Christum contrariis diffamantibus, sic et isti

1. *Obres essencials*, I, pàg. 1280. RAMON D'ALÒS-MONER, en la seva edició de *Poesies* de RAMON LLULL (*ENC*, II, 1925), acceptava la data de 1295, un any abans que s'acabés *L'Arbre de la Ciència*, en el pròleg del qual sembla que hi hagi una clara al·lusió al *Desconhort*. Això no obstant, Alòs trobava en aquesta data «alguna dificultat, no insuperable, però».

duos modernos nuntios diffamarunt. Nam de illo quem primo missit eis scilicet Magistro R[aymundo] Luyli, dixerunt quod erat illiteratus vel ydiota et ignarus grammaticalium. Deinde missit eis secundo predictum denuntiantem, in facundia latine lingue non tantum sincera et splendida, sed pluribus et admirabile; *dixerunt quod fantasticus erat* et temerarius et fitonista [= pythonista] vel nigromanticus». ² Ens equivocariem, però, si en vista d'un text com aquest ens pensàvem que Llull era un altre Arnau. Per això potser caldria atenuar quelcom les paraules de Hillgarth, quan diu que «Llull no fou violent en els seus punts de vista com els espirituals franciscans, però que pertany a la mateixa família que Arnau de Vilanova, Raimond Gaufredi i Bernat Delicieux, tots ells noms coneguts a les corts de l'Europa del seu temps». Certament Llull tingué relació amb espirituals importants i tenia amb ells coses en comú — amor a la pobresa, desig de reformar l'Església, franciscanisme, i segurament altres coses —, però mai no fou un rebel, com ho foren molts espirituals i *fratricelli*, i no participà de llur joaquimisme i de llurs creences sobre la pròxima vinguda de l'Anticrist. La salvació que Llull volia portar al món havia de venir per uns altres camins. Tot l'esforç d'aquest home immensament vital es concentrà entorn de dos objectius principals: la difusió de la seva *Art*, en tant que mètode universal per a totes les ciències, comprenent-hi la Teologia, i per tant instrument útil per a la conversió dels infidels, i el fet d'aquesta conversió, la gran empresa que omplí tota la seva vida i per la qual s'exposà tres vegades a la mort. El lullisme des del seu principi fou un corrent filosòfic i mai no es confongué amb els moviments espirituals com el d'Arnau de Vilanova. No invalida aquesta opinió el fet que protectors de Llull simpatitzessin amb els espirituals i que alguns d'aquests haguessin també estat adeptes de la filosofia lulliana. La realitat és complexa i les coses es lliguen les unes amb les altres.

Crec que Hillgarth té raó quan diu que Llull, malgrat la fermesa de les seves conviccions, era flexible en allò que es refereix als mitjans que s'havien d'adoptar. D'altra banda era un home independent i poc propens a embolicar-se en les disputes que enverinaven la vida de la seva època. ³ Potser per això la seva posició respecte al problema dels templers fou reservada. Segons Hillgarth, Llull degué acceptar en aquest apassionat afer la política del rei de França, per la cort del qual se sentí molt atret entre el 1287 i el 1311. Després del Concili de Viena se sentí altra vegada atret per la política del casal de Catalunya-Aragó, especialment per la de les seves branques mallorquina i siciliana, i retornà als seus primers programes pacífics per a la conversió dels infidels. És interessant el següent text del *Liber de participatione Christianorum et Sarracenorum*, del 1312, citat per Hillgarth (pàg. 129, n. 251), on Llull proposa que les disputes entre cristians i sarraïns s'estenguin per tot el món: «et forte per talem modum posset esse pax inter christianos et sarracenos, habendo talem modum per universum mundum, non quod christiani vadant ad destruendum sarracenos nec sarreceni christianos.» Sembla, doncs, que en els darrers anys de la seva vida Llull hagués renunciat a la croada armada, que havia defensat des del 1291, i amb especial fervor del 1305 al 1311, i hagués retornat a defensar el mitjà exclusiu de les disputes pacífiques, com en els seus escrits primerencs. Tot recordant aquestes idees de Llull, Hillgarth recorda també que Arnau de Vilanova, en la *Informe espiritual del 1310*, demanà a Frederic de Sicília que entrés en relació amb els musulmans per a l'intercanvi de savis.

2. *Tractatus in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra tractatum Arnaldi de Adventu Antichristi*, ed. M. BATLLORI, AST, XXVIII (1955), 68.

3. Veg. A. OLIVER, *El poder temporal del Papa segun Ramon Llull y postura de este relativa a las controversias de su tiempo*, EL, V (1961), 131.

En la segona part — Llull i el luhisme a França — Hillgarth tracta el tema amb una gran amplitud. El luhisme entrà a França per la relació personal que tingué Ramon amb la Cartoixa de Vauvert, on constituí un fons de les seves obres, i amb la Sorbona. Inicialment París fou el centre d'on irradià el luhisme. A València, ciutat que no tingué cap relació personal amb Llull, el luhisme no entrà abans del 1330 i en part per influència parisenca. (Aquest és un punt que potser Hillgarth hauria d'aprofundir). Contra els luhistes valencians clamà Nicolau Eimeric, el qual els declarà herètics. Hillgarth creu que, llegint entre ratlles, podem trobar en aquests atacs una connexió amb els franciscans espirituals, beguins, etc. Recordem a propòsit d'això que segons els germans Carreras i Artau, els luhistes valencians en el transcurs del segle XIV es convertiren al moviment espiritual, que es nodrí molt especialment de laics pertanyents al tercer orde de sant Francesc.⁴

Pel que fa a Mallorca, no hi ha luhisme anterior al 1400. La primera escola lul·liana mallorquina fou fundada per mestres procedents de Catalunya i d'Itàlia, els quals portaren a l'Illa manuscrits procedents de València, Barcelona, Perpinyà, Venècia i Roma, i potser també del monestir de Ruysbroeck, a Groenendael, prop de Brussel·les.

L'actuació de Tomàs Le Myéssier en la difusió del luhisme és estudiada per Hillgarth amb una gran amplitud. Le Myéssier tenia amistats poderoses, que degueren facilitar l'accés del luhisme a la cort de França. Hillgarth ha tractat amb molt de detall la part que en aquest fet pot correspondre a Mahaut, filla de Robert II comte d'Artois, casada amb Ot IV comte de Borgonya, i comtessa d'Artois a la mort del seu pare. Le Myéssier compongué o compilà un gran corpus de la doctrina lul·liana, l'*Electorium Magnum*, del qual féu diverses abreviacions i un *Breviculum*, que s'ha conservat a Karlsruhe en un manuscrit amb dotze interessants miniatures, que Hillgarth, ha comentat molt eruditament. Abans del Corpus de la doctrina lul·liana, l'*Electorium* conté una part d'*antecedens* amb exposició de diverses doctrines de l'època de Llull, per tal de situar la figura del doctor il·luminat en la filosofia del seu temps, un sumari de la doctrina lul·liana, fet pel mateix Le Myéssier, la biografia de Llull i el catàleg de les seves obres. Per a Le Myéssier la filosofia lul·liana era un *modus novus* de discórrer, car l'antiga dialèctica produïa només uns sihogismes, les premisses dels quals no eren raons necessàries, i no feia ús dels correlatius. Les actives recerques de Hillgarth li han permès d'estudiar diverses refoses i manuscrits fragmentaris d'aquesta gran compilació, amb els quals ha pogut completar el manuscrit parisenç.⁵

La tradició del luhisme persistí viva a la Universitat de París, com ho demostra el fet que molts anys després de la mort de Llull, el canceller Gerson, entre el 1402 i el 1426, encara prohibí el seu ensenyament. Això prova que l'interès d'aquesta doctrina s'estenia més enllà dels cercles místics dels *fratricelli* de València, de la *devotio moderna* de Ruysbroeck i de la cartoixa de Vauvert. Aquest interès relativament tardà de la Universitat de París per l'obra de Llull l'han revelat els escrits

4. TOMÀS i JOAQUIM CARRERAS i ARTAU, *Historia de la Filosofia española*, II, 31-32.

5. J. PERARNAU, en una recensió del llibre de Hillgarth, *RCT*, I (1976), 275, remarca que als fols. 1-5(?) del ms. 411 de la Biblioteca Municipal de Chartres, del s. XIV, hi havia un *Memoriale traditum a magistro Symone, dicto Dayret, doctore in decretis, fratri Roberto, de ordine Cartusiensium pro prima parte magne artis domini Raymundi philosophi, pro et mit-tenda magistro Thome Le Miesier, M CCC XIII, dominica post festum sti. Remigii*. El manuscrit que contenia aquest text fou destruït en un dels bombardeigs americans del 1944. El *Memoriale* és de data anterior a l'*Electorium*, que, segons sembla, s'acabà de compilar vers 1325 (HILLGARTH, pàg. 162).

de Heimeric van der Velde, que fou docent a Basilea entre el 1432 i el 1435, el qual, segons Hillgarth, degué ésser qui inicià Nicolau de Cusa en el luhisme. La tesi que sosté que Cusa descobrí aquesta doctrina a Pàdua, és rebutjada per Hillgarth. Segons ell, entre el 1417 i el 1423, l'època en què Cusa residí a Pàdua, el luhisme encara no havia entrat en aquesta ciutat.

La trajectòria del luhisme des de París la descriu Hillgarth d'aquesta manera: des del segle XIV endavant aquest corrent féu sentir la seva influència sobre la València d'Eimeric i dels *fratricelli*, l'Alemanya de Nicolau de Cusa, la Florència del Renaixement, i els alquimistes i els enciclopèdics alemanys del segle XVI. El luhisme francès del segle XVII exercí una influència capital sobre la magna edició maguntina d'obres de Ramon Llull, la qual no disposà dels antics manuscrits de la Sorbona i de Vauvert, sinó de les còpies d'aquests vells còdexs que es feren a França en el transcurs del segle XVII. Contrasta aquesta prudència de les biblioteques franceses amb la generositat irreflexiva de l'escola luhista de Barcelona, que envià un nombre considerable de manuscrits medievals a Magúncia, alguns dels quals es conserven encara en aquesta ciutat, i la gran majoria, a Munic.

Els apèndixs donen un gran valor a l'obra de Hillgarth, i són una de les aportacions més valuoses d'aquests darrers temps a la bibliografia luhiana. El primer descriu els manuscrits segurs o probables de la Biblioteca de Tomàs Le Myéssier i els manuscrits pertanyents a Enric de Lewis. Segueix el catàleg de les obres de Ramon Llull, contingut en el ms. París, lat. 15450 de l'*Electorium*, que anteriorment havia estat publicat per Ramon d'Alòs-Moner, junt amb les notes autògrafes de Tomàs Le Myéssier que hi ha al manuscrit. La còpia de Hillgarth, feta damunt el mateix còdex, dóna el número que cada un dels tractats porta en l'*Index scriptorum latinorum medii aevi hispanorum* de Díaz i Díaz, i n'anota també les còpies més antigues conservades. Un fet interessant és que l'ordre dels manuscrits en el catàleg de Le Myéssier coincideix amb el d'alguns còdexs conservats, que poden procedir directament dels arquetips o haver estat ells mateixos arquetip. L'apèndix III és una minuciosa descripció del ms. lat. 15450 de la Bibliothèque Nationale, el més complet dels manuscrits de l'*Electorium*, que ocupa les pàgines 348-397 del llibre de Hillgarth. La descripció del contingut consta de 147 articles i transcriu l'incipit de cada tractat i les notes que l'acompanyen. El manuscrit de París és mancat de 70 folis, 69 al començament i un al final, que Hillgarth pot reconstruir amb l'ajut d'altres còpies incompletes.

Els apèndixs IV a VII publiquen diversos textos de l'*Electorium*. L'*Epitome Electorii*, que Hillgarth atribueix a Le Myéssier, manca en el manuscrit de París i és reproduït segons el ms. Vat. lat. 11585. *Introductio in artem Remundi* i *Parabola gentilis ad disponendum Christicolas* són opuscles originals de Le Myéssier, a qui Hillgarth atribueix també una mena d'introducció que precedeix la part sisena de l'*Electorium*. Els apèndixs VIII i IX són consagrats al *Breviculum* de Karlsruhe, de les miniatures del qual Hillgarth fa un excel·lent comentari. L'estudi dels blasons que contenen les miniatures VI i VII és fet a consciència i ha reforçat algunes de les opinions de Hillgarth sobre les relacions de Llull amb la cort de França. El llibre acaba amb l'apèndix X sobre la influència que en el luhisme exerciren les compilacions de Le Myéssier.

Pere BOHIGAS